

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»

ВЕСЕЛЬСЬКА НІНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 930.1(497.2)«1866/1935»(092)(043.5)

**УКРАЇНОЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ
АЛЕКСАНДРА ЯБЛОНОВСЬКОГО (1829–1913)**

07.00.06 – історіографія, джерелознавство
та спеціальні історичні дисципліни

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Переяслав – 2020

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі історії України Житомирського державного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Ярмошик Іван Іванович,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри спеціальних історичних
дисциплін та правознавства

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Калакура Ярослав Степанович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри архівознавства та спеціальних
галузей історичної науки

доктор історичних наук, професор
Ластовський Валерій Васильович,
Київський національний університет
культури і мистецтв,
професор кафедри міжнародних відносин

Захист відбудеться 9 жовтня 2020 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 27.053.02 у ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» за адресою: 08401, Київська обл., м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 30, конференц-зала ім. В. О. Сухомлинського.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (08401, Київська обл., м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 30).

Автореферат розісланий 08 вересня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук, доцент

В. О. Сіропол

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Українсько-польські взаємини були складними у різні періоди розвитку наших держав. Наприкінці ХХ ст. із виходом України на міжнародну арену в якості незалежної держави розпочався новий етап в українсько-польських відносинах. Однією із актуальних проблематик досліджень українських істориків став аналіз діяльності історичних товариств та визначних особистостей, пов'язаних з історією Польщі та України.

Історична думка цих двох держав розвивалась у взаємозв'язку, оскільки історія наших народів тісно перепліталась протягом багатьох століть. Процес становлення українських історичних знань збігається із процесом зародження та становлення польських наукових історичних товариств та активної діяльності видатних істориків, зокрема А. Яблоновського. ХІХ століття характеризується посиленням інтересу української та польської інтелігенції до національної історії, що було зумовлено відсутністю державної незалежності та включенням територій обох країн до складу інших держав.

Загарбання польських земель Пруссією, Австрією та Росією наприкінці ХVІІІ ст. суттєво вплинуло на розвиток польської історіографії ХІХ – початку ХХ ст. Їх включення до складу інших країн загостило серед інтелігенції інтерес до минулого, сприяло пошуку причин національної трагедії. Поряд із проблемами польської історії, у працях порушувалися й питання історії Європи та історії сусідніх держав, зокрема України.

Історичний аналіз феномена польської історичної науки є актуальним з кількох позицій. По-перше, здобутки багатьох польських дослідників та істориків ХІХ – початку ХХ ст. залишаються малодослідженими, а тому не повною мірою включеними до сучасного наукового знання. По-друге, наукові товариства мають особливості та специфічні аспекти розвитку, що зумовлює використання різних підходів до вивчення їхньої діяльності. Аналіз діяльності та наукової спадщини видатних істориків є одним із важливих напрямів сучасних досліджень в Україні, що дає можливість встановити спадковість наукових традицій у розвитку історичної думки на різних етапах її розвитку.

Особливості поступу історичної думки в Польщі у ХІХ – на початку ХХ ст. визначають необхідність аналізу науково-культурної спадщини польського дослідника А. Яблоновського та неупередженого висвітлення його внеску у вивчення історії не лише польської минувшини, але і питань всесвітньої історії та історії України. Вивчення його наукової спадщини, безперечно, буде сприяти розвитку української історичної думки, збагаченню знань про історію польського народу та розвитку добросусідських відносин між нашими державами.

Зв'язок роботи з науковими програмами. Дисертація виконувалася в межах науково-дослідної теми кафедри історії України Житомирського державного університету імені Івана Франка – «Правобережна Україна, Волинь-Житомирщина в ХVІІІ – на початку ХХІ ст.: соціально-економічні, культурно-освітні, націо- і державотворчі аспекти» (номер державної реєстрації 0111U008523).

Об'єктом дослідження є розвиток польської історичної думки у ХІХ – на початку ХХ ст. і внесок А. Яблоновського у розвиток історичної науки.

Предметом дослідження є науковий доробок польського історика А. Яблоновського, зокрема дослідження ним проблем української історії.

Мета дослідження полягає у висвітленні місця і ролі А. Яблоновського у розвитку польської та української історичної думки кінця XIX – початку XX ст., комплексному аналізі його творчого доробку.

Відповідно до мети визначено наступні завдання:

- проаналізувати історіографію та джерельну базу з теми дослідження;
- простежити умови розвитку історичних знань у Польщі у XIX – на початку XX ст. і виявити фактори, що впливали на розвиток історичної думки та формування поглядів А. Яблоновського;

- охарактеризувати діяльність наукових шкіл польської історіографії другої половини XIX – початку XX ст., внесок їхніх представників у вивчення історії України та місце А. Яблоновського у їх функціонуванні;

- розглянути публікації історичних джерел А. Яблоновського, конкретизувати його внесок у розширення джерельної бази для вивчення історії України в контексті інших джерельних публікацій польськими та українськими вченими;

- окреслити погляди А. Яблоновського на історію українських земель у контексті розвитку польської та української історичної науки, що відображені у його монографіях та наукових статтях, визначити погляди дослідника на такі питання як: походження та характер козацтва, назву «Україна» та інших етнічних територій, їхнього рівня економічного розвитку у складі Речі Посполитої (далі – РП); становище оборонних замків; характер родинних стосунків в українських сім'ях у минулому; освітні процеси на українських землях;

- проаналізувати історико-топографічні дослідження вченого, які знайшли відображення у праці «Atlas historyczny Rzeczypospolitey Polskiej» та низці інших статей вченого;

- охарактеризувати відносини А. Яблоновського з українськими істориками кінця XIX – початку XX ст.;

- визначити внесок А. Яблоновського у розвиток польської та української історіографій.

Хронологічні рамки дослідження мають два виміри: а) межі реальних подій, пов'язаних із життям і науковою діяльністю А. Яблоновського. Нижня межа визначається датою його народження 1829 р. і включає етапи формування його як історика, тоді як верхня межа не обмежується датою смерті науковця у 1913 р., оскільки джерелознавчі дослідження А. Яблоновського були продовжені його наступниками до початку Першої світової війни, що відобразилось на розвитку польської історіографії; б) межі історичних подій XVI – XVIII ст., що стали об'єктом наукових досліджень А. Яблоновського.

Територіальні межі дослідження охоплюють українські землі, що входили до складу РП до другого її поділу, а у XIX – на початку XX ст. – до складу Російської імперії.

Методологічну основу дослідження становлять принципи історизму, об'єктивності, науковості та системності у висвітленні формування і діяльності польських історичних товариств та наукових шкіл XIX – початку XX ст. Відповідно до принципу історизму, аналіз фактів, явищ і подій здійснювався з урахуванням

конкретно-історичних обставин: зовнішньополітичного та внутрішньополітичного становища РП у досліджуваний період. Завдяки використанню основних методів історіографічного пізнання – методу конкретного історіографічного аналізу та методу історіографічного синтезу – було висвітлено вплив політичних, економічних і соціальних факторів на розвиток історичних знань у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.

Метод історіографічного синтезу дозволив узагальнити різноманітний історіографічний матеріал з теми. Опрацювання джерельної бази дозволило досягнути об'єктивності результатів дослідження.

Під час пошуку, опрацювання та систематизації джерельної бази було використано конкретно-пошуковий метод. Критичний метод дозволив оцінити достовірність та уникнути упередженості під час аналізу праць представників різних історичних шкіл Польщі у ХІХ – на початку ХХ ст. Логічний метод дозволив теоретично осмислити та узагальнити розрізнені факти діяльності польських учених та товариств у вказаний період.

Біографічний метод застосовувався для характеристики постатей польських істориків, представників історичних товариств і наукових шкіл та дослідження їхнього внеску у розвиток польської історичної думки. Завдяки зверненню до біографічного методу нам вдалося провести реконструкцію життєвого шляху А. Яблоновського, опрацювати його наукову спадщину.

За допомогою порівняльного методу було проаналізовано внесок польських істориків у розвиток історичної думки. Хронологічний метод дозволив виділити межі діяльності польських історичних товариств і наукових шкіл у різні історичні періоди.

Наукова новизна обумовлена метою та завданнями дослідження. Вона визначається постановкою і розробкою актуальної проблеми, що досі не була об'єктом спеціального історіографічного вивчення. У роботі *вперше*:

- здійснено історіографічний аналіз наукової діяльності польського історика А. Яблоновського та комплексно проаналізовано його внесок у вивчення української історії;

- проведено ґрунтовний історіографічний аналіз публікацій, присвячених життю та професійній діяльності вченого;

- розроблено та подано власну періодизацію наукової роботи польського історика;

- визначено місце наукового доробку А. Яблоновського в польській та українській історичній науці.

Удосконалено й поглиблено:

- уявлення про зміст наукових концепцій А. Яблоновського щодо історичного минулого України.

Систематизовано:

- джерельну базу, що відображає внесок дослідника у розвиток польської історичної науки та розробку проблем історії України;

- бібліографічний список наукових праць А. Яблоновського.

Подальшого розвитку набули:

- систематизація історіографічних джерел з проблеми дослідження;

– обґрунтування необхідності вивчення наукового доробку А. Яблоновського та інших представників польської історичної науки щодо дослідження ними історії України;

– опрацювання біографії, наукової спадщини А. Яблоновського та інших представників польської історичної науки.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розширенні наукових знань про умови розвитку історичної думки в Польщі у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Результати отриманого дослідження є корисними для історії Польщі та України, культурології, історіографії тощо. На їхній основі можливе подальше накопичення знань про розвиток польської історичної науки. Оприлюднений матеріал може використовуватися під час розробки та викладання освітніх курсів з історії слов'янських народів, історії України, історіографії, культурології.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є авторським дослідженням. Отримані під час написання дисертаційної роботи результати та висновки, що виносяться на захист, є самостійними. Усі наукові публікації автора одноосібні.

Апробація результатів дослідження. Окремі положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри історії України Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка. Разом із цим, ключові положення дослідження знайшли відображення у низці міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій та семінарів: Другі Міжнародні славністичні читання (18 листопада 2015 р., м. Київ); всеукраїнська наукова конференція «Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні» (23-24 березня 2016 р., м. Київ); ІІІ Міжнародна конференція «Польща – Україна: спільні шляхи до свободи. Співпраця польсько-українська в переломних моментах історії та сучасності» (4 листопада 2016 р., м. Житомир); конференція «Музеї Бердичівського краю: історія та сучасність» (15-16 листопада 2016 р., м. Бердичів); Третій Міжнародний Славністичний колоквиум до 90-річчя від дня народження Павла Степановича Соханя (18 листопада 2016 р., м. Київ); міжнародна наукова конференція «Європа-Україна-Тернопільщина: міжнародні відносини, співпраця, безпека» (20-21 травня 2017 р., м. Тернопіль); науково-практичний семінар «Ідеї національного Відродження у слов'янських країнах ХVІІІ – ХІХ ст. у історичній спадщині дослідників» (6 травня 2019 р., м. Житомир).

Публікації. Положення та висновки дисертації знайшли відображення у 13 наукових статтях, 5 з яких – у фахових виданнях України, 3 – у міжнародних виданнях.

Структура роботи визначається метою і завданнями дослідження, містить вступ, п'ять розділів, розділених на 12 підрозділів, висновки, список використаних джерел та літератури (455 найменувань), додатки. Загальний об'єм дисертації становить 253 сторінки, з яких 195 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** дисертації обґрунтовано актуальність теми, окреслено мету й завдання, визначено об'єкт і предмет, методи дослідження, хронологічні та географічні межі, з'ясовано наукову новизну і теоретико-практичне значення отриманих результатів, подано відомості про апробацію і структуру роботи.

У першому розділі «Історіографія, джерельна база та методологія дослідження», що складається з трьох підрозділів, з'ясовано стан наукової розробки теми дослідження, проаналізовано його джерельну базу, окреслено теоретико-методологічні засади. У підрозділі 1.1. «Історіографія дослідження» подається загальна характеристика стану наукової розробки теми. Історіографія проблеми представлена окремими історичними розвідками українських і зарубіжних науковців, монографіями, науковими статтями. Історіографія є доволі широкою, проте її аналіз дає підстави стверджувати, що на сьогодні узагальнене монографічне з теми відсутнє.

З урахуванням дослідницьких завдань історіографію розділено на дві тематичні групи. Перша – це дослідження, у яких висвітлено загальні тенденції розвитку польської історичної думки середини ХІХ – початку ХХ ст. і праці польських позитивістів, що дозволяють зрозуміти умови розвитку історичних знань зазначеного періоду. Друга група об'єднує наукові дослідження, що стосуються особистості й історичних праць Александра Яблоновського. Цілісного дослідження, де було б комплексно проаналізовано доробок польського науковця у вивченні історії українських земель, на сьогодні немає.

У підрозділі 1.2. «Джерельна база дослідження» проаналізовано використані у дисертаційній роботі історіографічні та конкретно-історичні джерела. Джерельна база є досить репрезентативною і включає як польські видання, так і дослідження українських істориків.

Джерельну базу розділено на кілька умовних груп: 1) комплекс опублікованих джерел – праці А. Яблоновського, присвячені як проблемам минулого України, так і загальній історії Речі Посполитої, видання історичних джерел, багато з яких безпосередньо стосуються історії України, а також польські періодичні видання, на сторінках яких друкувалися результати історичних досліджень, інформація про діяльність товариств, установ та окремих науковців; рецензії науковців на праці колег і польські енциклопедичні видання зі статтями А. Яблоновського та дослідженнями його біографії; 2) неопубліковані історичні матеріали, що включають рукописи історичних праць, епістолярні джерела, некрологи.

Використання комплексу різноманітних джерел дозволило проаналізувати сукупність проблем щодо української та польської історії, наявних у творчому доробку А. Яблоновського, оцінити його внесок у розширення джерельної бази історичних досліджень. Із періодичних видань, нормативних документів та епістолярних джерел простежується розвиток польської історичної думки та діяльність історичних наукових товариств ХІХ – початку ХХ ст. Зібрані джерела дають можливість доповнити та уточнити окремі факти біографії А. Яблоновського. Його праці дозволяють визначити коло наукових інтересів, охарактеризувати етапи наукової діяльності, окреслити зміст концепцій історика й оцінити його наукову спадщину в цілому.

У підрозділі 1.3. «Методологічні принципи і понятійний апарат» обґрунтовано комплекс використаних принципів та методів, встановлено зміст базових для роботи понять, які були використані для виконання поставлених у дисертації завдань. Осмислення теми, з огляду на особливості історіографічних джерел, вимагали застосування загальнонаукових принципів та прийомів, які

відповідають сучасному методологічному інструментарію історика. В основу дослідження покладено принципи історизму, системності, об'єктивності, всебічності, наступності. Для досягнення поставлених завдань використовувались як загальноісторичні методи: історико-порівняльний, історико-типологічний, історико-системний, так і методи інших наук: регіоналістичних підходів та бібліографічний. Жоден із зазначених методів аналізу історіографічних джерел не претендує на роль універсального, вони використовувалися комплексно. У дослідженні проаналізовано понятійно-категоріальний апарат теми.

Використання зазначеної методології дало можливість проаналізувати масив наукових праць А. Яблоновського та інших дослідників, що дозволило висвітлити особливості розвитку польської історіографії другої половини XIX – початку XX ст. та визначити роль А. Яблоновського у цьому процесі загалом, та в дослідженні історії України зокрема.

У другому розділі **«Розвиток польської історіографії у другій половині XIX – на початку XX ст.»** визначено значення для польської та української історіографії здобутків польських історичних шкіл та виокремлено особливості поширення неоромантичних тенденцій в історіографії. У *підрозділі 2.1. «Краківська, Варшавська історичні школи та їх вплив на розвиток польської історіографії у другій половині XIX – на початку XX ст.»* визначено місце Краківської історичної школи (далі – КІШ). Наукові погляди та політичні переконання представників КІШ є важливими для вивчення становища польської історичної думки у другій половині XIX – на початку XX ст. Науковці звертали увагу переважно на вивчення політичних проблем польської держави. Досліджено погляди представників КІШ, зокрема щодо питань історії українських земель, які зводилися в основному до висвітлення історії Люблінської унії 1569 р. та її позитивним наслідкам для українських територій. Значну увагу приділяли також вивченню національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького та інших козацьких рухам, зверталися до соціальних, релігійних та політичних причин цих рухів, наголошували, що український народ вів боротьбу за національну свободу. Не оминули й ідей польського «культуртрегерства» на схід. Зокрема С. Смолька, Ю. Шуйський наголошували на позитивній місії Польщі у поширенні засад західної цивілізації на Схід Європи. Для нашого дослідження важливо, що такі ж проблеми знайшли тлумачення і в творчому доробку А. Яблоновського.

Представники КІШ вивчали політичну історію, доволі негативно оцінювали історію України – визнавали українців окремою нацією, пов'язуючи її з козацтвом, однак не вбачали прав українців на національне самовизначення і створення власної держави, обґрунтовуючи це тим, що українці не мали достатнього рівня «цивілізованості» для створення незалежної держави.

Динамічний розвиток польської історичної думки у другій половині XIX ст. призвів до оформлення професійної конкуренції – історики Варшавської історичної школи (далі – ВІШ) та КІШ почали наукові дискусії на шпальтах історичних видань з проблем минулого РП. Полеміка шкіл не принесла переваги жодній зі сторін. Критикуючи краківських істориків за дослідження лише політичної історії та відкидання інших важливих історичних факторів, варшавські

історики закликали розробляти й пропагувати «оптимістичне» бачення історії Польщі – історики покладали вину за поділи РП на загарбницькі дії сусідніх держав – Австрійської імперії, Російської імперії та Пруського королівства.

У центрі наукових інтересів представників ВІШ перебували проблеми соціально-економічної історії. Вони також не оминули у своїх працях вивчення минулого українських земель. Звертали увагу на проблеми козацьких рухів, участь у них польських селян, які втікали з польських теренів і приєднувалися до козаків, оскільки вважали становище українських селян кращим. Як на одну з причин національно-визвольної війни 1648 р. вказували на соціальне розшарування в середовищі козацтва, старшина якого перетворилася на привілейовану групу, що відстоювала власні, а не загальнокозацькі інтереси.

У підрозділі 2.2. *«Історичні дослідження львівських науковців та поширення неоромантичних тенденцій у польській історіографії на початку ХХ ст.»* відображені зусилля Львівської історичної школи (далі – ЛІШ) зі створення Польського товариства історичного, започаткування видання *Kwartalnika Historycznego*, на сторінках якого публікувалися провідні польські історики, у тому числі й А. Яблоновський. У сучасній історіографії львівських істориків трактують не як окрему історичну школу, як то Варшавську чи Краківську, а як сукупність учених, близьких історичними поглядами. Львівські історики, на відміну від краківських та варшавських, не створили виразної концепції бачення історичного минулого українських земель у складі РП, проте розвинули критичні історичні дослідження, пошук і видання історичних джерел, зокрема К. Ліске звернув увагу на дослідження гродських і земських актів воєводських та повітових міст українських земель, що входили до складу Великого Князівства Литовського (далі – ВКЛ). Інші львівські історики звернулися до дослідження питань історії українського козацтва, висвітлення ролі козацьких ватажків в історії, оскільки ці питання могли допомогти прояснити причини падіння РП. У центрі уваги львівських істориків знаходились питання історії середньовічної Польщі, регіональної історії, Польсько-Литовської унії та її наслідків для українських земель. Діяльність представників ЛІШ була об'єднана навколо Польського Товариства наукового та його друкованого органу *«Kwartalnika Historycznego»*. Товариство сприяло розвитку історичної науки у містах Галичини та, фактично, об'єднало на шпальтах наукового видання польські наукові сили.

На початку ХХ ст. у польській історіографії набув поширення неоромантичний напрям, що підпорядкував історичні дослідження тогочасним політичним й ідеологічним проблемам, сприяв поглибленню наукової спеціалізації та виокремленню низки історичних дисциплін, таких як історія культури, воєнна історія, економічна історія тощо. Зазначені явища мали не лише позитивні сторони – розширення діяльності історичних товариств, нові історичні дослідження, а й негативні – ідеалізацію та возвеличення національного минулого РП та укорінення історичних міфів у суспільній свідомості поляків.

Третій розділ «Становлення Александра Яблоновського як науковця» присвячений вивченню становлення особистості історика та його відносин з українськими й польськими колегами. У підрозділі 3.1. *«Становлення особистості науковця»* розглянуто етапи життя та роботи дослідника: навчання в університеті

та перші наукові публікації; становлення молодого науковця – історичні розвідки, що стосуються його подорожей Європою та країнами Близького Сходу після закінчення навчання; вплив позитивізму на дослідження історика, ґрунтовні джерелознавчі пошуки і видання «*Źródła dziejowe*»; вплив неоромантизму на дослідження історика та підведення підсумків з вивчення історії українських земель у праці «*Historya Rusi południowej do upadku Rzeczypospolitej polskiej*».

А. Яблоновський є одним із яскравих представників позитивізму у польській історичній думці. Наукова діяльність ученого розпочалася ще у студентські роки у збірці «*Pisma uywkowe wierszem i prozą Józefa Prospera Gromadzkiego*». Першими публікаціями стали його враження від закордонних подорожей, що були підготовлені як публіцистичні замітки та містили спостереження історика, результати етнографічних розвідок, короткі описи певних історичних подій, звернення до історичного минулого відвіданих країн. Матеріали, зібрані істориком під час поїздок Близьким Сходом та Європою були надруковані під загальною назвою «*Ustęp z pamiętnika podróży po muzułmańskim Wschodzie*». Варто зазначити, що саме після публікації цих коротких історичних розвідок учений звернув увагу на пошук джерельних матеріалів з історії польського та українського народів.

Роль А. Яблоновського в польській та українській історіографіях важко переоцінити, оскільки – це талановитий та видатний історик, який за своє життя залишив велику наукову спадщину, завдяки якій можемо поглибити знання з історії українських земель у складі РП.

У *підрозділі 3.2. «Місце Александра Яблоновського в історичних школах польської історіографії другої половини XIX ст. та в стосунках з українськими істориками»* розглянуто наукову діяльність ученого, що розпочалася в часи навчання у Київському університеті св. Володимира. А. Яблоновський був одним із яскравих представників позитивізму у польській історичній думці. Першими його дослідженнями стали історичні розвідки, підготовлені під час закордонних подорожей. У процесі науково-дослідницької роботи А. Яблоновський підтримував наукові відносини з українськими істориками В. Антоновичем, М. Грушевським, М. Молчановським та ін. Ці відносини були в цілому дружніми, толерантними, носили характер творчих дискусій. А. Яблоновський публікував рецензії на дослідження українських істориків, а українські вчені висловлювалися з приводу бачення проблем української історії польськими вченими – представниками варшавської та краківської історичних шкіл.

У **четвертому розділі «Джерельні публікації Александра Яблоновського»** охарактеризовано одне із найбільших зібрань історичних джерел XIX ст. – «*Źródła dziejowe*», засноване як серійне видання, що стало одним із центральних доробків дослідника. У *підрозділі 4.1. «Видання «Źródła dziejowe» в історіографії»* розглянуто першу частину виданих А. Яблоновським та А. Павінським зібрань документів – одинадцять томів, що побачили світ протягом 1876–1882 рр. За цей період історикам вдалося зібрати й опублікувати матеріали різноманітного характеру – як ті, що стосувалися загальних питань економічної історії українських та польських земель XVI – XVII ст., так і документи, що проливали світло на питання політичної та релігійної історії. Вважаємо, що виданням даних документів

завершилось становлення А. Яблоновського як історика та його остаточний поворот на шлях критично-наукового підходу до роботи з історичними джерелами. Історик не просто перевидавав документи, а в передмові до кожного історичного джерела зазначав про внесені ним правки, якщо цього потребував документ, – зокрема у назві населених пунктів, або ж виправлені орфографічні помилки першоджерела, що не впливали на зміст документу, а лише робили його більш доступним для опрацювання.

Заслуговує уваги і те, що після видання кожного блоку першоджерел, історики друкували і результат свого власного аналізу зазначених історичних матеріалів, пояснюючи зміст документа, його історичне значення у контексті подій, що передували його створенню. Науково-видавнича діяльність А. Яблоновського та А. Павінського над багатотомним виданням «Zródła dziejowe» стала продовженням традицій публікацій історичних документів, започаткована у польській історіографії у першій половині XIX ст. Це видання засвідчило інтерес А. Яблоновського до історичного минулого України. У кількох томах опубліковані матеріали, безпосередньо причетні до історії українських регіонів, зокрема про становище українських замків, староств, королівських маєтностей (królewszczyzn), про історію козацтва, становище селян, відносини українського населення із людністю сусідніх держав.

У підрозділі 4.2. «Багатотомне джерельне видання «Polska w XVI w ród względem geograficzno-statystycznym» охарактеризовано низку матеріалів з історичного минулого України, які мають стосунок до географічно-статистичного вивчення регіонів РП та їхнього місця в історичному джерелознавстві України. Матеріали висвітлювали проблеми соціально-економічної історії, господарського розвитку Поділля, Волині Київщини, Підляшшя, земельних відносин, форм власності на землю. Слід відмітити, що у цих томах А. Яблоновський започаткував етнографічні дослідження українських земель.

У п'ятому розділі «Збірка наукових праць «Pisma» та інші історичні публікації А. Яблоновського» розглянуто праці дослідника, що висвітлюють історичний процес на українських землях. У підрозділі 5.1. «Видання «Pisma Aleksandra Jabłonowskiego» охарактеризовано зібрання творів А. Яблоновського, видане у шести томах упродовж 1910-1913 рр. У них систематизовано низку раніше опублікованих у різних періодичних виданнях історичних розвідок автора.

Видання було одним із перших зібрань наукової спадщини історика. Подібні збірки праць істориків почали друкуватися у 90-х рр. XX ст. В сучасній українській історіографії це видання порівнюємо з зібраннями творів І. Франка – «Зібрання творів у 50-ти томах», М. Грушевського – «Повне зібрання творів Михайла Грушевського», М. Брайчевського «Вибране». Його значення колосальне, адже включає безліч наукових статей автора, що дозволяють простежити становлення та розвиток його наукових історико-політичних поглядів; видання є систематизованим зібранням творів польського науковця і демонструє широкий діапазон творчих зацікавлень А. Яблоновського.

У підрозділі 5.2. «Atlas historyczny Rzeczypospolitey Polskiej» та інші історико-топографічні дослідження А. Яблоновського» розглянуті праці вченого щодо адміністративно-територіального поділу українських земель. У цих дослідженнях

істориком використано велику кількість втрачених наразі джерел. Проте, з точки зору сучасної історіографії, виділяємо недоліки робіт А. Яблоновського – не зовсім коректно розставлені кордони між повітами, названі населені пункти, яких у XVI ст. ще не існувало. Виданий істориком атлас складався із 17 кольорових карт з описами пронумерованих королівських, княжих територій, власники яких були описані за іменем, родом і гербом. Звісно, як зазначив сам автор, неможливо забезпечити точність вимірювань на великих територіях, спираючись на дані прикордонних актів, яких теж небагато дійшло до часу складання «Атласу...».

З точки зору сучасної історіографії, картографічні й історико-географічні дослідження А. Яблоновського можуть використовуватися для аналізу тогочасного становища цих галузей наук. Історико-географічні напрацювання вченого відображали його погляди на історичний процес загалом та історію України зокрема: історик вважав, що українські землі було «повернуто» РП після укладення унії із ВКЛ, а кордони українських земель у XVII ст. (період козацьких повстань) розглядав з вигідної для польської історіографії точки зору.

Підрозділ 5.3. «Політичні та освітні процеси на українських землях у дослідженнях А. Яблоновського» присвячено аналізу монографій «*Historya Rusi południowej do upadku Rzeczypospolitej polskiej*» та «*Akademia Kijowsko-Mohylańska*», що з'явилися на початку XX ст., у період наукової зрілості вченого. Праці є своєрідними комплексними узагальнюючими дослідженнями українського минулого польським істориком, у яких він перейшов від вивчення окремих проблем до загального викладу минулого України.

Як засвідчує аналіз історичних праць А. Яблоновського, у них знайшли відображення питання історичного процесу на українських землях. Зокрема, дослідник часто звертався до проблеми колонізаційних процесів лісостепової та степової зони України, зазначаючи, що їхні темпи в умовах приналежності до ВКЛ були повільними, активізувалися після укладення Люблінської унії 1569 р. У кількох працях історик розглянув законодавчі аспекти розвитку сільського господарства на українських землях, зокрема наслідки запровадження Литовських статутів, «Устави на волоки» 1557 р. Вчений приділив увагу вивченню розвитку торгівлі в Україні у XVI ст., відмітив, що, незважаючи на постійні спустошення, торгівля в Україні поступово розвивалася. Окремо А. Яблоновський звернувся й до проблеми походження української геральдики. На його переконання, українські гербові символи є оригінальними за змістом і походженням, мали місцеві символічні мотиви, тим самим заперечуючи твердження польських фахівців (Ф. Пекосінського та ін.) про приналежність українських гербів до традицій польської геральдики.

Дослідження А. Яблоновського про роль Києво-Могилянської академії (далі – КМА) в історії українського народу є цінним з погляду історіографії, однак не позбавлене суб'єктивної думки автора. У той час російські автори приписували зародження навчального закладу виключно царській владі, відкидаючи заслуги викладачів та випускників академії. У праці А. Яблоновського висловлено оригінальний погляд на історію КМА. Вчений розглядав установу з точки зору польської освітньої практики, перебільшуючи роль польського елемента для академії. Наразі історіографічний доробок освітньої установи дозволяє

стверджувати, що Академія була унікальним явищем в історії українського народу, оскільки саме вона відіграла вирішальну роль у культурному, суспільному, освітньому розвитку українського народу, формуванню національної еліти. Вона виступає у баченні історика посередницею між західною і східною культурою в Україні. Праця А. Яблоновського «Akademia Kijowsko-Mohylacska» є цінною внаслідок використання автором значної джерельної бази.

Прагнення А. Яблоновського розглядати розвиток української культури в контексті порівняльного аналізу з досягненнями західноєвропейської цивілізації заслуговує пильної уваги. Хоча автор визнавав високий рівень розвитку «руської культури» у XVI – XVII ст., та все ж високо оцінював вплив польської культури. У праці польський дослідник ототожнює польську культуру із західним цивілізаційним розвитком, акцентує увагу на польському впливі, не вказуючи на зворотній вплив української культури на польську.

У **висновках** підведені підсумки дослідження:

1. Аналіз історіографічних праць засвідчив, що на сьогодні узагальнене монографічне дослідження з теми відсутнє. Комплексної праці, в якій було б системно проаналізовано доробок А. Яблоновського з вивчення історії українських земель, на сьогодні немає. Джерельна база досліджуваної теми включає кілька груп архівних та друкованих матеріалів, іншомовних джерел, опублікованої творчої спадщини науковців, що дає змогу простежити головні тенденції розвитку польської історичної думки протягом другої половини XIX – початку XX ст. Вивчення маловідомих і маловивчених фактів життя, громадської, наукової, літературної діяльності польських авторів загалом та А. Яблоновського зокрема дозволяє конкретизувати їхній внесок у розвиток не лише польської історичної думки, а й української.

2. У XIX – на початку XX ст. становище польської історичної науки визначалося політичними умовами розвитку польського народу. Територію РП наприкінці XVIII ст. було поділено між Російською, Австрійською імперіями та Пруським королівством. Ці негативні фактори впливали на розвиток історичної думки. Проте, незважаючи на відсутність власної держави, поразку національно-визвольного повстання Т. Костюшка, панування іноземних урядів, польська історична думка не стояла на місці, у ній формувалися нові напрямки й течії відповідно до тогочасного європейського історіографічного процесу. У другій половині XIX ст. змінилися умови розвитку польської історичної науки, що обумовлено проникненням позитивізму із європейських історіографій, поразкою національно-визвольного повстання 1863-1864 рр. і посиленням національного та політичного гнітів. Ці впливи не оминули й А. Яблоновського, у науковому доробку якого відображені тенденції позитивізму та звернення до питань державної незалежності РП.

3. Під впливом вищезазначених політичних та історіософських чинників у польській науковій думці сформувалися три основні історіографічні школи – Краківська, Варшавська та Львівська. Наприкінці XIX – на початку XX ст. особливий вплив на їхню діяльність мали політична ситуація, відсутність власної держави, необхідність її відновлення, поширення неоромантичних тенденцій.

Протягом зазначеного періоду польська історична думка продовжувала

розвиватись, незважаючи на негативні умови. Польські історики головним завданням вбачали дослідження історичного минулого країни, вважаючи, що аналіз минулого може допомогти повернути незалежність і стати на шлях самостійного державного розвитку. У цьому контексті дослідники вивчали й проблеми української історії, пов'язуючи їх із державно-політичним розвитком РП. У першу чергу їхню увагу привертало становище козацтва в суспільній структурі польської держави, козацькі рухи, участь козаків у війнах проти зовнішніх ворогів РП. Дискусія між представниками КІШ та ВІШ знайшла відображення і в дослідженнях А. Яблоновського. З точки зору вивчення історії українських земель науковець був близький до представників ВІШ – мав тісні наукові контакти з А. Павінським, його колегою з видання історичних джерел, Т. Корзоном, який високо оцінював роботу А. Яблоновського. На початку ХХ ст. історик піддався неоромантичним впливам, ставши одним з перших науковців, які заглибились у проблеми вузькопрофільних історичних дисциплін – археографії, історичної географії, геральдики, соціальної психології. Неоромантичний вплив відчувався і у праці «Akademia Kijowsko-Mohylańska», в якій присутня спроба ідеалізації польського народу, його ролі в освітніх та політичних процесах на території українських земель.

4. Варто відмітити важливе значення для української історичної науки джерельних публікацій А. Яблоновського. Слід констатувати, що однією з найбільш важливих робіт історика є видання «Źródła dziejowe», вісім томів якого повністю присвячені історії України. Це видання стало одним з найбільших у польській та українській історіографіях ХІХ ст. Наукова і пізнавальна вартість цієї праці як джерела для вивчення історії України незаперечна. Документам, опублікованим у виданні, передували ґрунтовні дослідження А. Яблоновського, присвячені географічно-статистичному опису того чи іншого регіону України. Слід відмітити, що такий науковий прийом раніше був застосований українським істориком В. Антоновичем при виданні томів Архіву Південно-Західної Росії. Незважаючи на цінність «Źródła dziejowe», видання не завжди дає можливість осягнути повну картину особливостей суспільного життя на українських землях у досліджуваній період, оскільки не зовсім повно висвітлює життя категорій українського населення ХVІ – на початку ХVІІ ст. У виданні «Źródła dziejowe» прослідковується думка історика про виключно позитивний вплив Заходу на розвиток українських земель, особливо після їхнього включення до складу РП. Звісно, можна погодитись із автором про зміни на українських землях, які відбулися зі включенням їх до складу польської держави, проте не можна однозначно твердити, що вони були пов'язані лише з польським впливом. Слід враховувати й власний об'єктивний соціально-економічний поступ. На нашу думку, праця має джерелознавчу цінність, оскільки містить опубліковані джерела з історії України, проте вона не позбавлена суб'єктивізму. В окремих висновках історика прослідковуються спроби ідеалізації польського народу, що особливо яскраво проявляється у працях, присвячених соціально-економічному та культурному розвитку українських земель, де історик наголошує, що після укладення Люблінської унії поляки здійснили цивілізаційну місію – принесли на українські землі Магдебурзьке право, забезпечили розвиток освітніх закладів

вищого рівня.

5. Комплексно публікації, наукові статті та монографії А. Яблоновського дозволяють простежити його погляди на проблеми української історії. Він досить часто звертався до питання становлення та розвитку козацтва як військово-політичної сили українського суспільства. Варто погодитись з думкою ученого про походження та розвиток козацтва, пов'язаний із внутрішніми соціально-економічними умовами, які склалися на українських землях. Історик вважає, що козацтво вийшло з боярського стану та об'єднало в собі різні соціальні елементи. А. Яблоновський відмітив, що козаки були і в інших землях Литви та Росії, однак в окремий соціальний стан козацтво сформувалося лише на території України, а саме на Черкащині. У кількох працях вчений проаналізував земельні приватновласницькі стосунки, відмітив їх диференційований характер, виділивши великі, середні та малі за розмірами маєтності. А. Яблоновський започаткував і демографічні дослідження українських земель. Він, на відміну від інших польських істориків, звернув увагу на питання економічної історії України – на основі вивчення історичних джерел вперше серед польських істориків звернувся до дослідження замків на території українських земель, особливостей колонізаційних процесів та їхнього впливу на економіку країни у XV – XVIII ст.

Відмінним від більшості польських істориків є трактування А. Яблоновським назви «Україна», у яку він вкладає не лише географічне значення – тобто край, територія, окраїна, а більш широкий сенс, пов'язаний з козацтвом, особливостями етнічного, соціально-економічного розвитку населення українських земель. Варто зазначити, що теорія історика про походження назви «Україна» від слова «край» має місце і у сучасній історіографії.

Цінними для відтворення історії українських замків є напрацювання А. Яблоновського, який зібрав та опрацював уже зниклі джерела, відтворив не лише зовнішній вигляд замків, а й їхню соціальну структуру, економічне та військово-оборонне становище.

Історик звернувся до висвітлення становища жінки в українській родині, особливостей родинних стосунків, навів приклади розлучень на рубежі XVI – XVII ст. У дослідженнях А. Яблоновського українка постає доволі волелюбною жінкою, має рівні права з чоловіком, може бути економічно незалежною від свого чоловіка. На нашу думку, дослідження історика стосуються більше родинних стосунків дворянських родів, що унеможлиблює детальні описи становища жінки інших станів. Заслугою історика вважаємо і те, що він одним із перших опублікував приклади розлучень за клопотанням жінок.

Праця «Akademia Kijowsko-Mohylańska. Zarys historyczny na tle rozwoju ogólnego cywilizacji zachodniej» цінна тим, що, використовуючи ідеї інших істориків та доступні джерела, А. Яблоновський пропонує власні висновки щодо існування та цивілізаційного внеску КМА у розвиток української науки та культури. Праця «Akademia Kijowsko-Mohylańska...» поруч з іншими історичними дослідженнями польських, російських, українських вчених сприятиме формуванню неупередженого об'єктивного погляду на значення цього навчального закладу для української освіти і культури.

Одним з останніх історичних досліджень ученого стала праця «Historya Rusi

poludniowej do upadku Rzeczypospolitej polskiej», видана у 1912 р., за рік до його смерті, присвячена періоду від IX до кінця XVIII ст. Вона є підсумком, квінтесенцією його поглядів на український історичний процес. Тут відмічаємо неоднозначну оцінку історії України дослідником. З одного боку, праця є суб'єктивною думкою щодо історичного розвитку українських земель, які А. Яблоновський вважає частиною РП. З іншого боку, історик не ідеалізує питання української історії, наприклад, національно-визвольну війну, що притаманне тогочасним українським дослідникам. У багатьох працях А. Яблоновський констатує значний внесок РП в економічний та культурно-історичний розвиток українських земель. На нашу думку, інакше бути й не могло, оскільки українські землі були складовою частиною РП і об'єктивно розвивалися в єдиному законодавчому державному просторі. Однак цей розвиток все ж зумовлювався трудовими й інтелектуальними зусиллями української людності. Варто погодитися з думкою вченого, що історичні документи засвідчують турботу уряду РП про економічний розвиток українських земель, хоча сам історик констатував, що їхнє економічне становище було одним із найслабших порівняно з іншими територіями держави.

6. Низка праць А. Яблоновського присвячена історико-топографічним дослідженням українських історичних регіонів. Одним із перших масштабних картографічних досліджень не лише в українській, але й у європейській історіографії другої половини XIX ст. був «Atlas historyczny Rzeczypospolitej Polskiej», в основу якого покладено карту польського картографа Войцеха Хшановського. Хоч атлас з наукового погляду і не був бездоганим, проте, слід пам'ятати, що це була перша спроба укладення історичного атласу українських земель. Він послужив відправним пунктом для майбутніх картографів. Ми високо оцінюємо зусилля А. Яблоновського у розвитку картографії, адже «Atlas historyczny Rzeczypospolitej Polskiej» став своєрідним наглядним відображенням досліджень історика та його власних історичних поглядів у картографічному вигляді, у тому числі й на особливості адміністративно-територіального устрою українських земель. З точки зору сучасних історичних досліджень атлас має багато неточностей, адже історик брав за основу існуючі у XIX ст. карти.

7. Про активне громадське життя історика свідчить кількість наукових товариств та установ, дійсним членом яких він був, – це Московське товариство історії та старожитностей Російських, лондонське історичне товариство «The Royal Historical Society», PAU, «Towarzystwo Miłośników Historii», президентство у Варшавському науковому товаристві та ін. А. Яблоновський представляв польську історичну науку на міжнародних конгресах істориків – на другому в Римі у 1903 р., четвертому в Лондоні у 1913 р.

Про активну участь у тогочасному науковому житті свідчить його участь у дискусіях, що велися між істориками на сторінках періодичних видань. На відміну від інших польських учених, А. Яблоновський досліджував проблеми української геральдики, наголошуючи, що вона є окремим повноцінним самобутнім явищем. Ще одним із дискусійних питань історіографії другої половини XIX – початку XX ст. були дослідження історії козацтва. Відмінними від більшості польських істориків були погляди А. Яблоновського на роль Стефана Баторія в організації

козацтва, його витоки та причини повстань. Українське козацтво А. Яблоновський вважає окремим соціальним класом, відмінним від козаків у Литві, новгородських, литовсько-руських, татарських козаків. Погляд історика на козацтво відрізняється у працях різних періодів. Зокрема, в наукових статтях молодого історика оцінка явища українського козацтва певною мірою неприхильна, зважаючи на їхні грабунки купецьких караванів. Проте у пізніших працях історик звертається до позитивних сторінок історії козацтва – зокрема їхньої ролі у колонізації та покращенні системи оборони.

8. Засвідчуємо значний внесок А. Яблоновського у вивчення багатьох важливих проблем історичного минулого України: історії козацтва, соціально-економічного розвитку українських регіонів, родинних стосунків, історико-топографічних аспектів, української геральдики. А. Яблоновський займався пошуком історичних джерел, провів кілька етнографічних розвідок, що стосувались історії українських земель, займався громадською діяльністю, брав активну участь у тогочасному науковому житті на теренах польських та українських земель. Історик був одним з активних учасників II та III з'їздів істориків, де доповідав про історію Молдови, Волощини та українських земель.

Для наукових праць було характерним використання широкого кола раніше неопублікованих автентичних джерел, звернення до недосліджених питань історії України. Багато в чому позиції вченого збігалися з поглядами українських істориків. Найбільше заперечень викликали твердження А. Яблоновського про цивілізаційну місію Польщі стосовно українського суспільства. Однак слід враховувати, що історик був щирим патріотом РП, тому такі тлумачення її історичного минулого з ментальної точки зору є зрозумілими. Багатогранну постать А. Яблоновського як історика важко втиснути в рамки якогось з історичних напрямків польської історіографії, однак за патріотичним духом його праць вважаємо, що він був наближеним до Варшавської історичної школи. Творчий доробок ученого вважаємо значним внеском і в розвиток української історичної науки другої половини XIX – початку XX ст.

Публікації, що відображають основні результати дослідження:

Статті у фахових виданнях України:

1. Весельська Н. В. Брацлавський замок у дослідженнях польського історика XIX ст. А. Яблоновського. *Часопис української історії*. Випуск 41. Київ, 2020. С. 55–61.

2. Весельська Н. В. Видання «Źródła dziejowe» в українській історіографії. *Інтелігенція і влада. Серія: Історія. Збірник наукових праць*. Випуск 38. Одеса, 2018. С. 201–213.

3. Весельська Н. В. Кордони українських земель у наукових роботах польського історика А. Яблоновського. *Переяславський літопис: зб. наук. статей*. Вип. 10. Переяслав-Хмельницький, 2016. С. 83–90.

4. Весельська Н. В. Матеріали люстраційних актів та ревізій польського уряду XVI–XVII ст. у дослідженнях української історії Александра Яблоновського. *Переяславський літопис: зб. наук. статей*. Вип. 13. Переяслав-Хмельницький, 2018. С. 83–89.

5. Весельська Н. В. Участь Олександра Яблоновського в історичних з'їздах Польського історичного товариства. *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. Вип. 19. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2017. С. 344–350.

Статті в іноземних виданнях:

6. Veselska N. Winnicki i Braclawski zamki w badaniach polskiego historyka XIX w. A. Jablonowskiego. *INTERNATIONAL ACADEMY JOURNAL Web of Scholar*. 2019. 2 (32). P. 18–22.

7. Весельская Н. В. Материалы по истории Киевщины и Брацлавщины в публикациях польского историка Александра Яблоновского (вторая половина XIX в.). *Ученые записки УО ВГУ им. П. М. Машиерова*. 2018. Том 28. С. 22–27.

8. Грабарчук Н. В. Місце варшавської оптимістичної історичної школи в польській історіографії XIX ст. *Польські студії*. Том IX. Варшава-Київ, 2016. С. 34–44.

Публікації, що додатково відображають результати дослідження:

9. Весельська Н. В. Зображення адміністративно-територіальних меж українських земель істориком О. Яблоновським. *Матеріали щорічної міжнародної наукової конференції «Польща – Україна: спільні шляхи до свободи. В єдності сила. Співпраця польсько-українська в переломних моментах історії та сучасності»*. Житомир, 2016. С. 156–166.

10. Весельська Н. В. Історія Києво-Могилянської академії у дослідженнях польського історика Олександра Яблоновського (1829-1913 рр.). *Славістична збірка. Вип. III: Збірка статей за матеріалами Третього Міжнародного славістичного колоквиуму. До 90-річчя від дня народження члена-кореспондента НАН України, доктора історичних наук, професора Павла Степановича Соханя (1926-2013). До 25-річчя заснування Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України*. Київ, 2017. С. 168–174.

11. Весельська Н. В. Українська культура в дослідженнях Олександра Яблоновського (на прикладі праці «Akademia Kijowsko-Mohylańska»). *Музеї Бердичівського краю: історія та сучасність. Науковий збірник «Велика Волинь»*. Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції. Вип. 54. Бердичів: ФОП Мельник М. В., 2016. С. 373–377.

12. Грабарчук Н. В. Історія українського козацтва у дослідженнях польського історика Олександра Яблоновського. *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. Збірник наукових статей*. Випуск 25. Київ, 2016. С. 343–347.

13. Весельська Н. В. Польський історик Олександр Яблоновський про українські староства у XVI – XVII ст. *Літописець. Випуск 15: Збірник наукових праць VII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Права людини: історичний вимір і сучасні тенденції (до річниці прийняття Загальної декларації прав людини)»*. Житомир: ЖДУ ім. Івана Франка, 2020. С. 33–36.

АНОТАЦІЇ

Весельська Н. В. Українознавчі дослідження Олександра Яблоновського (1829–1913). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за

спеціальністю 07.00.06 – «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни». – Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, 2020; ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Переяслав, 2020.

У дисертації висвітлено місце і роль А. Яблоновського у становленні польської та української історичної науки наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., з'ясовано суспільно-політичні умови розвитку історичних знань на території польських та українських земель, котрі у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. входили до складу Російської та Австро-Угорської імперій. Виявлено фактори, що впливали на розвиток історичної думки зазначеного періоду. Проаналізовано організаційну та наукову діяльність польських історичних товариств упродовж зазначеного періоду, внесок їхніх представників у вивчення історії України.

Проаналізовано творчий доробок А. Яблоновського, зокрема монографії, статті, видання джерел, що відображають еволюцію історичної думки та погляди науковця на історію українських земель у контексті розвитку польської та української історичної науки. Висвітлено погляди А. Яблоновського на ключові проблеми української історії: походження та характер козацтва, назви «Україна»; рівня економічного розвитку українських земель у складі Речі Посполитої; становище українських замків, характер родинних стосунків в українських сім'ях у минулому тощо. Дослідження біографії науковця дозволило охарактеризувати його відносини з українськими істориками кінця ХІХ – початку ХХ ст. і з'ясувати місце А. Яблоновського в розвитку історичних знань зазначеного періоду, визначити внесок історика у розвиток польської та української історіографії.

Ключові слова: історіографія, історіографічні джерела, А. Яблоновський, «Źródła dziejowe», історичні дослідження.

Весельская Н. В. Украиноведческие исследования Александра Яблоновского (1829–1913). – Квалификационная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.06 – «Историкография, источниковедение и специальные исторические дисциплины». – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко. Житомир, 2020; ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав, 2020.

В диссертации охарактеризовано место и роль научного творчества А. Яблоновского в становлении польской и украинской исторической мысли в конце ХІХ – начале ХХ вв. Выявлены общественно-политические условия развития исторических знаний на территории польских и украинских земель, которые во второй половине ХІХ – начале ХХ в. входили в состав Российской и Австро-Венгерской империй. Выявлены факторы, влияющие на становление исторической мысли указанного периода. Проанализирована организационная и научная деятельность польских исторических обществ в течение указанного периода, вклад их представителей в изучение истории Украины.

Проанализировано творческое наследие А. Яблоновского, в частности монографии, статьи, издания источников, отражающие эволюцию исторической мысли и взгляды ученого на историю украинских земель в контексте развития

польской и украинской исторической науки. Освещены взгляды А. Яблоновского на ключевые проблемы украинской истории: происхождение и характер казачества, названия «Украина»; уровня экономического развития украинских земель в составе РП; положение украинских замков, характер семейных отношений в украинских семьях в прошлом и др. Исследование биографии ученого позволило охарактеризовать его отношения с украинскими историками конца XIX – начала XX вв. и выяснить место А. Яблоновского в развитии исторических знаний указанного периода, определить вклад историка в развитие польской и украинской историографии.

Ключевые слова: историография, историографические источники, А. Яблоновский, «Źródła dziejowe», исторические исследования.

N. Veselska. Ukrainian lingvo cultural historical studies by A. Yablonovsky (1829–1913). – Qualifications science thesis manuscript.

The thesis for Candidate of Sciences degree in History (specialty 07.00.06: Historiography, Source Studies, and Specific Historical Disciplines»; Zhytomyr Ivan Franko State University. Zhytomyr, Ukraine, 2020; State Institution of Higher Education «Pereyaslav-Khmelnytsky H. Skovoroda State Pedagogical University», Pereyaslav, Ukraine, 2020).

In this thesis was highlighted the place and the role of A. Jablonowski in the formation of Polish and Ukrainian historical thought at the end of the XIX – beginning of the XX centuries, was found the socio-political conditions of the development of historical knowledge on the territory of Polish and Ukrainian lands at the specified time and was revealed the factors that influenced the formation of the historical thought of this period.

The organizational and scientific activity of historical societies during the specified period, the contribution of their representatives to development of Ukrainian history were analyzed in the thesis. In this thesis were characterized such of scientific works as: monographs, articles, historical sources reflecting the development of historical thought and the scientist's views on the history of Ukrainian lands in the context of the development of Polish and Ukrainian historical science. In A. Jablonowski's varied historical writings certain basic ideas come to the fore. This is research the origin and organization of the Cossacks, the name «Ukraine»; the level of economic development of Ukrainian lands in the Commonwealth; the condition of Ukrainian castles and the specifics of family relationships in Ukrainian families in the past.

The study of the biography of the scientist made it possible to characterize A. Jablonowski's relations with Ukrainian historians of the late XIX – early XX centuries and to find out its place in the development of historical knowledge in this period about the past of Ukraine, determine the contribution of the historian to the development of Polish and Ukrainian historiography.

Historical edition «Źródła dziejowe» became one of the largest editions in the Polish and Ukrainian historiographies of the nineteenth century. A. Jablonowski and his colleague Adolf Pawinsky began issuing fundamental work on Polish and Ukrainian history – «Źródła dziejowe» at the end of the nineteenth century. This work was founded jointly by two historians as a serial publication. This work is an important collection of

source material on the history of the Commonwealth. A lot of the materials published and worked out by historians concerned the history of Ukrainian lands that were part of the Commonwealth. In addition to the publication of historical source, this publication includes the monographs of A. Jabłonowski. In his works investigated the problems of the history of Ukrainian lands, such as the features of land relations in the 16th – 17th centuries, the processes of colonization, the existence of castles, the general issues of the development of Ukrainian lands – Volhynia, Kyiv region, Bratslavshchyna, Chernigivshchyna, Podillya and others. The historian and his work «Źródła dziejowe» has made an important contribution to the development of Polish as well as Ukrainian historical thought. «Źródła dziejowe» not only contained a subjective view of the historical development of certain Ukrainian lands, but also the original documents on the basis of which the historian came to certain conclusions in his studies.

In the thesis we analyze the historical and geographical research of famous Polish historian A. Jabłonowski about territorial structure of Ukrainian provinces in the Rzeczpospolita in XVI – XVII century. His geographical research are showing in work «Atlas historyczny Rzeczypospolitey Polskiej», where the mapping form described the author's views on administrative features territorial structure of Polish and Ukrainian lands. In terms of modern historiography, the article identified deficiencies and value to the development of modern historical thought such works as A. Jabłonowski «Atlas historyczny Rzeczypospolitey Polskiej», «Zadnieprze» and others.

The thesis highlights the views of the Polish historian Alexander Jabłonowski the peculiarities of Ukrainian culture, including its vision shows the influence of Polish culture in Ukrainian. According to the historian, important cultural achievements of the Ukrainian people – namely, the existence of the Kiev-Mohyla Academy, were associated with the influence of the Polish people, carrying the culture of the west Ukrainian lands. However, the historian points to the important historical significance Mohyla both the Ukrainian and the Polish people. This academy, according to A. Jabłonowski, enabled the further development of higher education in Ukrainian lands.

The dissertation identifies a significant contribution of A. Jabłonowski in to the study of many important problems of the historical past of Ukraine. His creative legacy can be considered a significant step in the development of Ukrainian historical science in the second half of the nineteenth – early twentieth century.

Keywords: historiography, historiographical sources, A. Jabłonowski, «Źródła dziejowe», historical research.